

СПИСОК ЛІТЕРАТУРЫ

1. Miller, A. *Philosophy of the Language* / A. Miller. – Routledge, 1998. – 368 p.
2. Aronoff, M. and Rees-Miller, J. *The Handbook of Linguistics* / M. Aronoff and J. Rees-Miller. – Wiley-Blackwell, 2003. – 824 p.
3. Федорова, Н.Н. Синтаксико-семантический потенциал глаголов перемещения в английском языке: дис. ... канд. филол. наук: 10.02.04 / Н.Н. Федорова. – Минск, 1992. – 220л.
4. Brown, E.K. and Miller, J.E. *Syntax: A Linguistic Introduction to Sentence Structure* / E.K. Brown and J.E. Miller. L. : Hutchinson, 1980. – 394 p.

УДК 81

Совтис Н.М.

УО КНУ ім Т.Р. Шевченка, м. Київ, Україна

ПОЕТИЧНА МОВА У СВІТЛІ СУЧАСНИХ ЛІНГВІСТИЧНИХ ДОСЛІДЖЕНЬ

Проблема дослідження мови письменника неодноразово викликала увагу багатьох лінгвістів. Польський мовознавець Е. Домбровська стверджувала, що складність і різноманітність явища, яким є індивідуальний стиль (ідіостиль), призводить до відсутності як у теорії, так і в методології загальної, спільної концепції вивчення індивідуальної мови та загальновизнаної методики, яка б гарантувала повне і вичерпне дослідження ідіолекту [6, с. 275]. Отже, як співвіднести в дослідженні індивідуальну, оригінальну і неповторну мову письменника з регулярністю та нормативністю лінгвістики?

Відповіді на це запитання неодноразово намагалися дати різні мовознавчі течії. На сучасному етапі, формулюючи питання про предмет мовознавства, польський дослідник Є. Бартмінський, стверджував, що ним є мова, яку слід трактувати гуманістично [...], пояснювати у взаємозв'язку до людини, її психічної і соціальної поведінки та світу її культури [...]. Зміна орієнтирів у сучасному мовознавстві призвела до того, що мовознавство знаходить щоразу більше спільних точок перетину з культурознавством, соціологією, аксіологією, культурною антропологією і, що для нас є особливо важливим – з наукою про літературу [4, с. 41]. Без сумніву, питання мови письменника передбачає особливо тісний і природний взаємозв'язок між лінгвістикою і літературознавством та зміну і переоцінку методів дослідження.

Мета нашого дослідження – розглянути розвиток поетичної мови в еволюції лінгвістичних досліджень та подати найбільш поширені методики опису і аналізу поетичної мови.

Категоріальними поняттями у метамові відповідних досліджень на різних етапах становлення лінгвістики стали: *ідіолект*, *індивідуальний стиль* (*ідіостиль*), *художня мова*, *поетична мова*, *мовна картина світу* тощо.

До ключових термінів лінгвостилістики поняття *індивідуальний стиль письменника* (взаємозамінний термін – *ідіостиль*) увійшло в другій половині ХХ ст. У праці «Нариси з української словесності» С. Єрмоленко подала су-

часне трактування цього поняття: «Індивідуальний стиль, або ідіолект, – сукупність мовно-виразових засобів, які виконують естетичну функцію і вирізняють мову окремого письменника з-поміж інших ... Поняття індивідуальний стиль насамперед застосовують щодо стилю майстра слова, письменника» [1, с. 304]. Д. Псурцев висуває положення про три рівні (аспекти) стилю художнього тексту, які утворюють ієрархію (зверху вниз): стиль - ідіостиль - мікроідіостиль. Стиль – це узагальнений тип, що співвідноситься з загальними рисами художньої літератури, ідіостиль – індивідуальна реалізація цього типу, що співвідноситься з текстами певного автора, а мікроідіостиль (поняття, запроваджене автором) – унікальна реалізація індивідуального, пов'язана з конкретним текстом певного автора [2]. Важливим складником ідіостилу в сучасній поезії розглядається ідіолект як мовна характеристика особистості, що не тільки окреслює особливе, а й розкриває різноманітні аспекти мови як загальнонаціонального феномена

У сучасному мовознавстві термін поетична мова уживається на позначення трьох мовно-культурних феноменів: «1) мова віршованої поезії, або віршована мова (у протиставленні поняттю мова прози); 2) мова художньої літератури з її визначальною естетичною функцією; 3) система мовно-виразових засобів, орієнтованих на досягнення ефекту високого стилю, незвичного для буденного спілкування» [3, с. 462]. У нашому розумінні поетична мова – це властивий кожному автору винятковий, особливий спосіб формування світу через мову, яка є вираженням особливого виду уяви, почуття драматизму часу і простору, а також іронічного чи повчального відношення. Ця мова митців, письменників є таким видом мовлення, який є частиною загального, отже підлягає загальноновживаним нормам, та виникає перш за все в результаті свідомого, цільового і задуманого формування висловлювання. Ця мова залежить від «вроджених і набутих властивостей індивіда, способу мислення, освіти і виховання, способу відчуття і бажання та актуалізується залежно від теми і мотиву висловлювання, його функції (перш за все художньої) і ефективності» [5, с. 15-16].

Вона є предметом дослідження багатьох дисциплін: стилістики, поезики, лінгвістики тексту, металінгвістики тощо. При цьому простежується прагнення розмежовувати лінгвістичні (лінгвостилістичні) та літературознавчі методи, прийоми, завдання аналізу. С. Єрмоленко виокремлює три аспекти вивчення поетичної мови, підкреслюючи, що в українському мовознавстві вона розглядалася з погляду:

а) лінгвопоетики та стилістики (вивчення динаміки стилістичної системи на всіх мовних рівнях);

б) історії української літературної мови (як вияв нормалізаторських процесів, а також як індивідуальна мовотворчість на тлі стилістичної системи літературної мови);

в) історико-літературного (взаємоскоординованість словника літературного та поетичного, взаємодія у поетичній мові книжних та розмовних елементів) [1, с. 324].

Поняття розвитку поетичної мови загалом та індивідуально-авторського стилю зокрема обов'язково включає й еволюцію лінгвістичних досліджень.

Виділяючи найважливіші та найбільш характерні етапи у формуванні взаємозв'язку між лінгвістикою і дослідженням поетичної мови: періоди до структуралізму, структуралізму та постструктуралізму з комунікативно-прагматичним та антропологічно-когнітивним напрямками, польська дослідниця Е. Славкова вважає, що для першого періоду характерне дослідження мови письменника переважно як ілюстративний матеріал для розвитку мови в історичній перспективі [11, с. 27]. Як приклад можна подати наукові розвідки К. Нітша щодо впливу південного периферійного польського діалекту (польською термінологією *dialekt kresowy*) на розвиток польської мови. Мовознавець стверджує, що в другій половині XVIII ст. відбувається його посилення завдяки літературній творчості багатьох письменників, життєвий і творчий шлях яких був пов'язаний з етнічними українськими територіями. Завдяки А. Нарушевичу, І. Красицькому, Ф. Заблоцькому, Ю. Немцевичу, Ф. Карпінському, Ф. Князьніну поширилися в польській мові поезії рими (і вимова) на кінці слова **а** як **о**, а також сполучень в середині слова **оі**, **еі** як **он**, **ен** // **а**, **е**. [8, с. 57]. У польському мовознавстві яскравими прикладами значного внеску письменників у розвиток польської літературної мови можуть слугувати монографії, присвячені аналізу письменників: Ю.І. Крашевського, Г. Сенкевича, Т. Єжа, В. Сирокомлі, філолатів і філаретів. В українському мовознавстві – це дослідження М. Сулими, О. Синявського, Т. Сікиринського сутнісних ознак мовотворчості Т. Шевченка тощо. Аналізуючи мову письменників, зроблені певні спостереження про живі мовні процеси, які відбувалися в певні періоди, наприклад, про формуванні нових мовних норм, занепад певних форм та виникнення інновацій тощо.

Із розвитком структуралізму, для якого характерне розуміння мови як чітко структурованої знакової системи і прагнення до суворого (наближеного до точних наук) формального її опису, досягненнями російської та празької наукових шкіл та структурної лінгвістики США та Данії змінюється перспектива дослідження мови письменника. Увага лінгвістів зосереджується на окремих текстах, їх мовній організації та структурі. Предметом зацікавлення стає мова письменника не в еволюції літературної загальнонародної мови, а як рефлексія творця над мовним способом існування поезії, як роздум над проблемою відношення слів до речей. Як стверджує А. Пайдзінська, «завдяки структуралізму стало очевидно, що художній текст, а особливо поетичний текст становить неповторний склад елементів, у яких усе є насемантизоване. Водночас, цей текст залишається у глибокому зв'язку до мовної системи. Становить таку цілість, яка не пояснюється сама по собі, а лише через зв'язки до структур вищого порядку» [9, с. 295]. Світоуявні моделі структуралізму втілюють ідею схожості будови культури і мови, що дає підстави переносити методику лінгвістичного аналізу на екстралінгвістичні (позамовні) терени, застосовувати й у літературознавстві як метод аналізу тексту задля розкриття його формальної структури, знакових систем, причетних до передачі інформації, наприклад художньої. У слов'янському мовознавстві структуральні підходи до культури, зокрема до письменства, здійснювали Л. Виготський, К. Вика, О. Потєбня, В. Пропп, Ю. Лотман, В. Топоров та ін.

Структуралізм виступав своєрідною протиположністю до догматизму і суб'єктивізму, однак, не міг стати універсальним методом дослідження художніх явищ, про що свідчить його власна еволюція. На початку 70-х ХХ ст. виникає т.зв. постструктуралізм, започаткований працями Ж. Дерріди та Ю. Кристевої у Франції, популярність культурної антропології, металінгвістики тощо.

Однією з найбільш поширених методик опису і аналізу поетичної мови стає методика семантичного поля, введеного в мовознавство Й. Тріром, згодом ця методика знайшла розвиток у дослідженнях Л. Вайсгербера. Нові пошуки об'єктивних методів спричинили вивчення проблем зв'язку мови й культури й мовних картин світу Е. Сапіра та Б. Уорфа.

Коли науковий потенціал системно-структурної парадигми, спрямований переважно на опис мови як системи, був вичерпаний, прийшла когнітивна лінгвістика, котра розглядає мову не як «систему в самій собі і для себе», а у зв'язку з людиною, без якої виникнення і функціонування цієї систем було б неможливим.

В кінці ХХ ст. широке застосування у практиці лінгвоаналізу поетичної мови набуває поняття мовної картини світу. «Письменник за допомогою мовних засобів відображає світ крізь призму своєї діяльності, суспільного та індивідуального досвіду, крізь призму своєї національної культури. Тому виявлення конститuentів індивідуальної художньої творчості сприяє створенню індивідуальних мовних картин світу» [1, с. 306]. Пошук складників мовної моделі світу зумовив поширення когнітивного підходу до інтерпретації явищ віршової мови. Стрижневими поняттями відповідної метамови стали *концепт*, *концептуальна картина світу*, *геіштальт* тощо.

Дослідження мовної картини світу письменника дає можливість побачити індивідуальну неповторність митця у представленій ним вербально-естетичній картині світу, оцінити його внесок у систему вже функціонуючих словесних художніх засобів національної мови, розкрити його світоглядні та домінуючі духовні принципи.

Однак, саме використання терміну мовна картина світу щодо аналізу поетичної мови й досі належить до дискусійних проблем. Наприклад, Р. Гжегорчикова писала, що поет намагається дійти до такої глибини дійсності, яка є невидимою для очей, отже, можна говорити про особливу картину світу поетичної мови, хоча варто було б говорити про поетичне бачення світу, виражене за допомогою особливого (такого, що перевищує норму) вживання мови. У кожному випадку, явища, про які йде мова, є чимось зовсім іншим, ніж факти, що були наведені раніше, отже, краще, мабуть не використовувати до цього типу явищ поняття мовна картина світу, зберігаючи цей термін для системних фактів [7, с. 47].

Протилежної концепції дотримуються А. Пайдзінська і Р. Токарський, які зазначають, що художні тексти містять цінний, інколи основний матеріал для дослідників, які намагаються відтворити систему понять, зафіксованих у мові, і можуть бути широко використані. Для підтвердження своєї тези наводять такі аргументи: а) різноманітне творче використання мови полегшує спостереження над певними уявленнями про світ і його «вписаними» елементами в конкретну мову; б) художні тексти допомагають перевірити явища, встановлені

на підставі кодових загальноприйнятих фактів; в) художні тексти можуть бути істотним доповненням загальноприйнятих фактів: можуть не тільки звертати увагу дослідника на певні аспекти мовної картини світу, вирізняючи або підтверджуючи певні явища, які можна було б виявити під час аналізу давно зафіксованих елементів, а також дозволяють виявити наступні семантичні трансформації слова, втрачені або непомітні в загальнонаціональній мові, і безперервно надають докази смислової відкритості мовних висловлювань [10, с. 156].

Отже, порівняно з початковими лінгвістичними дослідженнями, які передбачали аналіз структури і граматики тексту та засобів когезії, на сучасному етапі поетичний текст аналізують як складну комунікативну структуру, з обов'язковим врахуванням особистості автора з його культурними, психологічними, ментальними, етнічними, соціальними властивостями, рівень сприймання читача і ситуацію (хронотоп, тобто простір і час). Сучасний аналіз неможливий без розуміння поняття поетичний текст як репрезентанта знань у мові, як концептуального модельного відображення дійсності та свідомості, поглядів і уподобань автора, а також як засобу впливу на погляди, поведінку та інтелект читачів.

Отже, проблема поетичної мови й надалі отримує нові перспективи, на особливу увагу заслуговує дослідження закодованої в мові особистості індивідуалізованої і неповторної картини світу.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРЫ

1. Єрмоленко С.Я. Нариси з української словесності: Стилїстика та культура мови / С.Я. Єрмоленко. – Київ: Довіра, 1999. – 431 с.
2. Псурцев Д.В. Перевод и дискурс / Д.В. Псурцев // Вестник МГЛУ, Выпуск 463. – М, 2002. [Электронный ресурс]. – Режим доступа: <http://www.thinkaloud.ru/sciencelr.html>.
3. Українська мова: Енциклопедія. – К.: В.-во «Українська енциклопедія» ім. М.Бажана, 2000.
4. Bartmiński J. Pytania o przedmiot językoznawstwa: pojęcia językowego obrazu świata i tekstu w perspektywie polonistyki integralnej / J. Bartmiński // Polonistyka w przebudowie. Literaturoznawstwo – wiedza o języku – wiedza o kulturze - edukacja. Zjazd polonistów: Kraków, 22-25 września 2004, t. I, red. M. Czermińska, Kraków. – S. 39-49.
5. Borek H. Co możemy wiedzieć o języku osobniczym? / H. Borek // Język osobniczy jako przedmiot badań lingwistycznych / за ред. J. Bartmińskiego, Zielona Góra. – 1988. – S. 15-21.
6. Dąbrowska E. Styl artystyczny / E. Dąbrowska // Przewodnik po stylistyce polskiej / red. S. Gajda: Opole, 1995. – S. 219-362.
7. Grzegorzczkova R. Pojęcie językowego obrazu świata / R. Grzegorzczkova // Językowy obraz świata / red. J. Bartmiński. – Lublin, 1990. – S. 39-47.
8. Nitsch K. Z historii polskich rymów / K. Nitsch // Wybor pism polonistycznych. – Wrocław, 1954. – S. 33-77.
9. Pajdzińska A. Interpretacja w języku / A. Pajdzińska // Polonistyka w przebudowie. Literaturoznawstwo – wiedza o języku – wiedza o kulturze – edukacja. Zjazd polonistów: Kraków, 22-25 września 2004, t. I, red. M. Czermińska, Kraków. – S. 293-305.
10. Pajdzińska A., Tokarski R. Językowy obraz świata – konwencja i kreacja / A. Pajdzińska, R. Tokarski // Pamiętnik Literacki. – 1996. – LXXXVII. – z. 4. – S. 145-158.
11. Sławkowa E. O różnych sposobach językoznawczej refleksji nad językiem artystycznym / E. Sławkowa // Język pisarzy jako problem lingwistyki. – T. II / red. T. Korpysz, A. Kozłowska. – Warszawa: Wyd. Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego, 2009. – S. 25-44.